

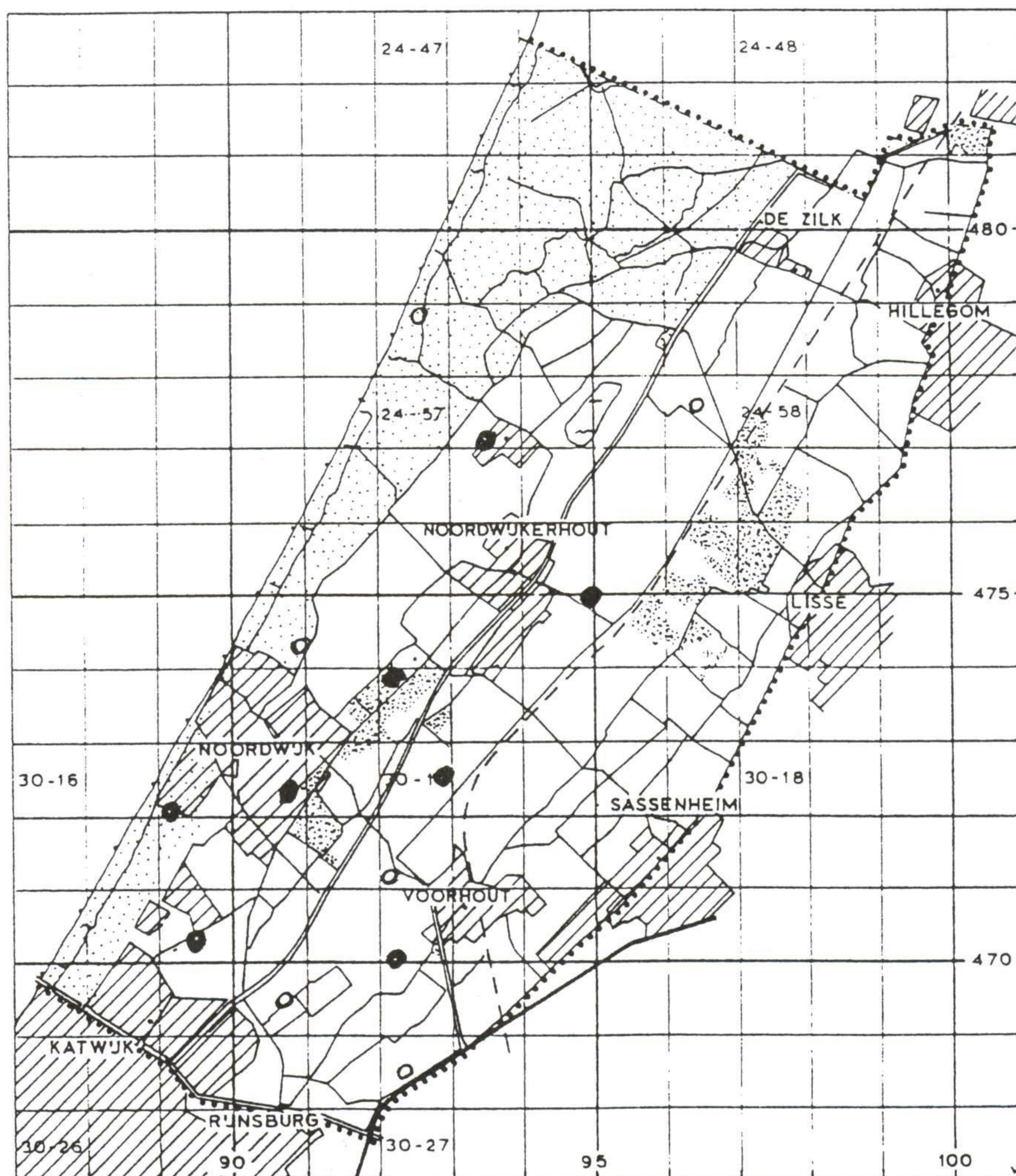
III. Roofvogelbroedseizoen 1996

Jelle van Dijk

In een speciale aflevering van De Strandloper gewijd aan roofvogels, moet natuurlijk iets te vinden zijn over broedende roofvogels in onze omgeving. Omdat het in kaart brengen van broedgevallen een tijdrovende zaak is, werden vóór het broedseizoen van 1996 de koppen bij elkaar gestoken. Het gebied dat in "Vogels van Noordwijk en omstreken" (1989) wordt besproken, werd opgedeeld in een aantal grote blokken en getracht werd voor elk blok een medewerker te vinden. Hoewel niet elk deel van het gebied even zorgvuldig werd onderzocht, was na afloop van het broedseizoen toch vrij goed bekend om welke soorten en om welke aantallen het gaat. De volgende personen werkten mee aan het verzamelen van de gegevens: Jan Jacobs, Annelies Marijnis, Job de Ridder, Michel Nederpel, Jelle van Dijk, Ab Steenvoorden, Rien Sluijs, Fred Koning, Hein Verkade en Richard Zonneveld.

1. Torenvalk

Ongetwijfeld is de Torenvalk de bekendste en talrijkste roofvogel van ons land. Wie kent deze valk niet, 'biddend' langs snelwegen op zoek naar muizen? Dat wil evenwel nog niet zeggen dat het eenvoudig is het aantal broedparen te bepalen. Natuurlijk begin je er mee om in het broedseizoen alle waarnemingen voorzien van plaats en datum nauwkeurig te noteren. Als je daarbij waarneemt dat een valk met prooi een bepaalde plaats opzoekt, is het nest snel gevonden. Dat gebeurt echter niet al te vaak. Torenvalken kunnen op nogal verschillende plaatsen tot broeden komen. Een echt nest bouwen doen ze nooit; de eigen bijdrage bestaat hoogstens uit resten van braakballen en wat veertjes. De vier of vijf eieren kunnen gelegd worden in een nis van een gebouw, in een oud ekster- of kraaiennest of in een speciale nestkast. In een open landschap met slechts hier en daar een boerderij is het aantal broedparen eenvoudig vast te stellen, zeker als er vrijwel geen oude

Broedgevallen Torenvalk
● zeker broedgeval
○ mogelijk broedgeval

kraaiennesten, maar wel nestkasten te vinden zijn. Door de kasten te controleren weet men dan vrijwel exact hoeveel paartjes er in het gebied zitten. In de Bollenstreek ligt het niet zo eenvoudig. Hier en daar zijn nestkasten opgehangen, maar er is ook voldoende nestelgelegenheid in de vorm van oude kraaien- of eksternesten. Bovendien zijn overal in het agrarische gebied schuren aanwezig waarin meestal wel ergens voor een Torenvalk een nestholte te vinden is. Voor het afzoeken van alle potentiële nestplaatsen in onze regio zal men dan ook veel meer tijd moeten investeren dan in 1996 gedaan is. Het overzicht dat nu tot stand is gekomen, zal om die reden dan ook onvolledig zijn. Op het kaartje staat aangegeven waar de zekere en waar de mogelijke broedgevallen hebben plaats gevonden. Op grond van het volgende overzicht kan de stand geschat worden op 7-15 paar.

a. zekere broedgevallen

- Sancta Maria, gem. Noordwijk; in nestkast, 3 jongen
- Grote- of Sint-Jeroenskerk, Noordwijk-Binnen; in nestkast, 4 jongen
- Zwarteweg, Noordwijk; in nestkast, 5 jongen
- Koepelweg, Noordwijk aan Zee; in nis van villa Zeevonk, 4 jongen
- Schippersvaartweg 67, Noordwijkerhout; in nestkast, 2 jongen
- Oud-Leeuwenhorst, oprijlaan naar Leidse Vaart; in kraaiennest
- Nieuw-Leeuwenhorst, bij koetshuis; in nestkast
- Rijnsburgerweg, Voorhout; in nestkast in populierenbosje

b. mogelijke broedgevallen

- Radio Nora, gem Noordwijk; nis in betonnen zendmast (eenmaal uit de nis zien vliegen, later in het seizoen hier tweemaal een foeragerende vogel en in augustus valk met jongen in De Blink)
- omgeving trimbaan, Noordduinen bij Noordwijk aan Zee (zesmaal een foeragerende vogel in het broedseizoen)
- omgeving Tespellaan, Ruigenhoek (baltsende en foeragerende vogels)
- Elsgeesterpolder; (vele waarnemingen, mogelijk broedend in Marine-complex Oegstgeest)
- Noordwijkerhoek, langs Leidse Vaart (slaapplaats en foeragerende vogels)
- Polder Hoogeweg, omgeving Kloosterschuur (regelmatig foeragerende vogels)

2. Boomvalk

Vrijwel overal in ons land is de Torenvalk veel talrijker dan de Boomvalk. Alleen langs de Veluwe heidevelden kan het gebeuren dat de Boomvalk de talrijkste van de twee is, al kan men tegenwoordig beter spreken van de minst zeldzame. Plaatselijk heeft de stand van de Boomvalk namelijk flink te lijden van de predatie door Haviken (Bijlsma 1993).

De volwassen vogels zijn te snel om door de Havik gegrepen te worden, maar de nestjongen zijn machteloos tegenover deze forse vrijbuiters.

Boomvalken bouwen zelf geen nest, maar maken vrijwel altijd gebruik van oude nesten van Zwarte Kraaien. De voorkeur van de Boomvalk gaat uit naar nesten die aan de rand van het bos en hoog in de boom liggen, waardoor het nest goed aangevlogen kan worden.

Een jagende Boomvalk valt veel minder op dan een jagende Torenvalk. De laatste staat vaak minutenlang te 'bidden', terwijl de Boomvalk in een flits voorbij zoeft op jacht naar bijvoorbeeld een zwaluw. Alleen op warme zomeravonden kunnen we de Boomvalk langdurig bezig zien met het vangen en oppeuzelen van grote libellen en vliegende kevers. Dit gedrag en de felle roep bij het nest kunnen helpen bij het vinden van de broedplaats.

Heeft men een vermoeden waar het nest ongeveer moet liggen, dan leidt een intensieve controle van alle oude kraaiennesten in de omgeving meestal wel tot resultaat. Toch is het mogelijk dat de precieze broedplaats van de Boomvalk niet gevonden wordt, omdat er bij het kraaiennest niets verdachts wordt gezien. De valk kan namelijk stilletjes het nest verlaten hebben zonder dat de spiedende vogelaar dit opmerkte. Zo vond ik enige jaren geleden pas het boomvalkennest in mijn inventarisatiekavel in de Noordduinen toen een Wespindief laag overvloog en de Boomvalk luid roepend van het nest vloog. In de voorafgaande weken was ik driemaal onder de nestboom doorgelopen zonder iets verdachts te hebben opgemerkt! De inventarisatie van 1996 leverde vijf broedgevallen op:

- Amsterdamse Waterleidingduinen; Hoekgatterduin, de jongen zijn gepredeerd door de Havik
- landgoed Offem, Noordwijk; pas op 21 juli de eerste waarneming!
- Duindamse Slag, Noordduinen, Noordwijk; pas in augustus zekerheid!
- Oud-Leeuwenhorst, Noordwijkerhout; oprijlaan naar Leidse Vaart
- Overbosch, Voorhout; roepende en jagende vogels waargenomen.

3. Buizerd

Op de bosrijke zandgronden in het oosten en zuiden van ons land is de Buizerd een wijdverspreide broedvogel. Na het verbod op het gebruik van gechlloreerde koolwaterstoffen aan het eind van de jaren zestig nam de stand in Hoog-Nederland gestaag toe. Toch duurde het nog tot 1980 voordat de Buizerd zich als broedvogel in de duinstreek vestigde (Wassenaar en Santpoort; Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland 1981)). In de Bollenstreek vestigde de Buizerd zich het eerst in het gebied van de Keukenhof. Hier trof de Buizerd min of meer ideale omstandigheden aan: graslanden omzoomd door houtwallen met aangrenzend hoog, oud bos. Buizerden zijn echte muizeneters

die hun prooien bij voorkeur zoeken vanaf een uitkijkpost.

Het heeft eigenlijk heel lang geduurd voordat de Buizerd zich ook aan de westzijde van de Leidse Vaart vestigde. In de winter verblijven er vrijwel jaarlijks vier tot zes exemplaren in ons gebied. Vaak bleven enkele vogels in het voorjaar nog lang 'hangen'. Vestiging op landgoed Offem leek slechts een kwestie van tijd. Boven Offem werden immers ook wel eens baltsende vogels gezien. Helaas werd enkele keren in het voorjaar een dode Buizerd op Offem gevonden. Een bewoond nest kon tot nu toe echter nog steeds niet worden gevonden. Ook op Leeuwenhorst ligt vestiging in het verschiët. Ook hier wordt de laatste jaren steeds een Buizerd in het broedseizoen gezien. In 1994 waren hier zelfs korte tijd twee vogels aanwezig. Begin september werd een roepend jong gezien. Volgens de SOVON-normen was er hier in 1994 sprake van een territorium, maar ook op Leeuwenhorst werd tot nu toe geen bewoond nest gevonden.

Gelukkig geldt dit niet voor het zuidelijke deel van de Amsterdamse Waterleidingduinen. In 1995 werd een bewoond nest gelokaliseerd en in 1996 kon Fred Koning de jongen ringen op een nest in de buurt van De Zilk. De overige waarnemingen die in 1996 op broeden kunnen wijzen betreffen:

- landgoed Offem; 30 maart een baltsend paar; 2 en 3 september een piepend ex.
- Leeuwenhorst; dode vogel gevonden op 3 maart; op 20 juni en 10 augustus één ex. boven Klein-Leeuwenhorst.

4. Havik

Haviken staan bekend als echte bosvogels. Nog niet zo lang geleden kon men dan ook alleen een Havik te zien krijgen in de uitgestrekte bosgebieden op de zandgronden in het oosten en zuiden van ons land. Door sterke vervolging door jagers was de Havik er vroeger beslist niet algemeen. De Havik dreigde zelfs in ons land uit te sterven toen de er persistente vergiften in de landbouw werden gebruikt. Vooral de zaadontsmettingsmiddelen hoopten zich via de duiven, belangrijke prooidieren, bij de Haviken op. Vermoedelijk waren er in 1960 nog geen 100 paren over gebleven. Om de soort voor ons land te behouden werden er zelfs Haviken uit Beieren geïmporteerd! Hoewel de Havik een uitgesproken standvogel is, waren deze Haviken spoedig uit ons land verdwenen. Pas toen bepaalde bestrijdingsmiddelen verboden werden, nam de Havik weer in aantal toe. Momenteel wordt het aantal broedparen geschat op 1700-2000 (Bijlsma 1993). Deze toename was het eerst zichtbaar in de gebieden waar de Havik ook voor de catastrofe van de jaren zestig te vinden was. Hierna werden kleinere bossen bezet en drong de soort op naar het westen. Verrassend was de stap naar moerasgebieden zoals de Oostvaardersplassen en het Naardermeer. In de jaren tachtig vestigde de Havik zich langs de binnenduintrand in de omge-

ving van Haarlem en Wassenaar.

Het eerste broedgeval in de Bollenstreek werd in 1992 vastgesteld op landgoed Keukenhof. Het grote nest bevond zich op slechts acht meter hoogte in een dunne berk. Vrijwel altijd wordt het horst onder de kruin van de boom gebouwd en valt daarvoor eerder op dan de horst van een Buizerd die meestal boven in de boom nestelt. De eerste aanwijzingen voor een broedgeval krijgt men vaak door de plukresten in de omgeving van de nestboom. Op landgoed Keukenhof ging het daarbij om plukresten van Houtduif, Wilde Eend en Winter-taling.

Havik

Sinds het begin van de jaren negentig is de Havik ook nadrukkelijk in de Amsterdamse Waterleidingduinen aanwezig. In 1996 zijn er acht horsten gelokaliseerd. Twee hiervan bevonden zich in het duingebied bij De Zilk.

Fred Koning, die al sinds 1961 de stand van uilen en roofvogels in de AWD volgt, heeft kunnen vaststellen dat deze nieuwe predator grote invloed heeft op de samenstelling van de broedvogelbevolking. Haviken proberen alles te grijpen als het maar vlees oplevert. Veel gevonden prooien zijn duiven (ook postduiven), lijsters, kraaiachtigen en konijnen. Fred Koning stelde vast dat de Ekster sterk in aantal achteruit gegaan is en dat ook de Groene Specht nogal wat te duchten heeft. Uit het onderzoek van Rob Bijlsma op de Veluwe en in Drenthe is bekend geworden dat Haviken niet schromen zelfs andere roofvogels en uilen te grijpen.

5. Sperwer

In tegenstelling tot Buizerd en Havik broedde de Sperwer reeds in de duinbossen voordat het gebruik van bepaalde bestrijdingsmiddelen de roofvogelstand in Nederland decimeerde. Akkerman & Niesen (1966) noemen drie tot vijf paren voor het gebied tussen Vogelenzang en Santpoort in de periode van 1940 tot 1960. Uit de Noordwijkse boswachterij zijn uit die tijd geen broedgevallen bekend. De Sperwer verdween geheel als broedvogel uit de duinstreek aan het einde van de jaren vijftig. In 1959 werd het laatste nest in de AWD gevonden (Koning 1965). Hierna duurde het tot 1977 voordat Fred Koning weer een sperwernest in de AWD vond! Van alle roofvogelsoorten die getroffen waren door de persistente vergiften kwam het herstel bij de Sperwer het traagst op gang.

Pas in 1989 werd op Nieuw-Leeuwenhorst het eerste broedgeval voor Noordwijk vastgesteld. Daarna volgden broedgevallen op Klein-Leeuwenhorst (1990), Offem (1991) en de Noordduinen (1992). Sperwers kunnen zich bijzonder onopvallend gedragen. Vaak is de vogel al gevlogen voordat de waarnemer enige notie van zijn aanwezigheid heeft. De beste methode is het systematisch afzoeken van geschikte nestplaatsen. Sperwers broeden bij voorkeur in naaldbosjes waar de bomen dicht op elkaar staan. Het nest bevindt zich vrijwel altijd duidelijk onder de top, meestal op een stevige zijtak tegen de stam gedrukt. De onderzoeker doet er goed aan net zovaak naar boven als naar de grond kijken want Sperwers verraden hun aanwezigheid door ruiveren en prooiresten (vrijwel uitsluitend vogels van zangvogels tot gaaien en duiven). In de omgeving van Noordwijk is de voorkeur voor naaldbomen niet zo duidelijk. Zo werden ook nesten gevonden in berken (eenmaal op een zogenaamde heksenbezem), in zomereiken, tweemaal in een dichte meidoorn en eenmaal in de kamperfoelie die zich om een zomereik had gewikkeld.

Het onderzoek in 1996 leverde vier zekere en vijf mogelijke broedgevallen op.

Nestvondsten werden op de volgende plaatsen gedaan:

- Amsterdamse Waterleidingduinen, Marelberg
 - landgoed Offem, Noordwijk; in een larix
 - Klein-Leeuwenhorst, Noordwijkerhout; in een Oostenrijkse den
 - Noordduinen, Noordwijk; in oude meidoorn
- Mogelijke broedgevallen vonden plaats :
- landgoed Offem, Noordwijk; tweede paar vaak gezien, geen nestvondst
 - Sint Bavo, Noordwijkerhout; enkele waarnemingen in de broedtijd
 - Noordduinen, Noordwijkse Golfclub; enkele waarnemingen, geen nestvondst
 - Willem van den Bergh, Noordwijk; in augustus 5 exx bij elkaar.

De Noordwijkse roofvogelbevolking telt momenteel vijf soorten. Wellicht dat dit aantal in de nabije toekomst zal toenemen tot zes. Een mogelijke kandidaat is namelijk de Wespendif. Na Buizerd en Havik heeft nu ook de Wespendif de eerste broedpogingen in de duinstreek gedaan (Wasseenaar, binnenduintrand bij Haarlem) (van Deursen & Lutz, 1994). Vooralsnog is het aantal waarnemingen bij ons in de broedtijd zeer gering (landgoed Offem en omgeving De Zilk).

Een soort die vroeger wel in de duinen broedde, maar hoogstwaarschijnlijk niet zal terugkeren, is de Grauwe Kiekendif. In 1937 waren er tussen Noordwijk en IJmuiden vier paren te vinden en in 1951 nog drie (Akkerman & Niesen 1966). Het laatste broedgeval in onze omgeving vond plaats in de zuidelijke AWD in 1969 (Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland 1981). Momenteel is de Grauwe Kiekendif een zeer schaarse broedvogel in ons land die vrijwel uitsluitend is te vinden in de braakgelegde akkerbouwgebieden in de provincie Groningen. Daarnaast broeden enkele paren in graanvelden in Zuidelijk Flevoland. Dat deze gemakkelijk te verstoren vogel zich nog eens zal gaan vestigen in onze druk bezochte duingebieden, valt dan ook niet te verwachten.

Literatuur

Akkerman W.J. & Niesen F. 1966. De vogels van Zuid-Kennemerland. Het Vogeljaar 14: 22-82.

Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de nederlandse Roofvogels. Haarlem.

Bijlsma R.G. 1997. Handleiding veldonderzoek Roofvogels. Utrecht

van Deursen C.G.M. & Lutz R. 1994. Kolonisatie van Zuid-Kennemerland door Buizerd *Buteo buteo*, Havik *Accipiter gentilis* en Wespendif *Pernis apivorus*. Het Vogeljaar 42 (4): 145-154.

van Dijk J. & Hoek D.H. 1989. Vogels van Noordwijk en omstreken. Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk, Noordwijk.

Glutz von Blotzheim U.N., Bauer K.M. & Bezzel E. 1973. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 4. Frankfurt am Main.

Koning F.J. 1965. Enkele aantekeningen over de roofvogelstand in de Amsterdamse waterleidingduinen. Limosa 38: 16-23.

Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland. 1981. Randstad en Broedvogels. Tilburg.